

Theszpiaszhoz. Engem Deinomakhosz felpofozott: „Pusztulj a fenébe!” – kiáltotta, és fuvolámat széttörte s a fejemhez verte. Most szaladok, hogy uramnak elmondjam az esetet... A paraszt meg sorra járja városbeli barátait, hogy jelentsék fel a megarait a prütaneión.

KOKHLISZ

3 Verés és feljelentés... ennyi hasznunk van a katonák szerelméből! Mellesleg mind csupa vezérnek és ezredesnek adja ki magát, de ha fizetésre kerül a sor: „Várj a zsoldosztásig!” – mondják. „Ha megkapom, mindent kifizetek.” Bárcsak pusztulna el mind ez a sok kérkedő kakas! Én bizony már okultam: egyáltalán be sem ereszttem őket. Halász, matróz, paraszt, az jöhet! Azt szívesen látom! Nem ért ugyan a széptevéshez, de annál busásabban fizet. Ez a sok vad sisakrázó, saját hőstetteit mesélő, mind csupa senki, Parthenisz!

JÁNOSY ISTVÁN FORDÍTÁSA

PEREGRINOSZ HALÁLA

Lukianosz üdvözlétét küldi Kroniosznak.

Nos, az a szerencsétlen Peregrinosz, vagy ahogy legszívesebben nevezte magát, Próteusz, most ugyanarra a sorsra jutott, mint Homérosz Próteusza. Becsvágya miatt minden lett belőle, ezerszer változtatott alakot, s végül most a tűz martalékkává vált, annyira rabul ejtette a hírnév utáni áhítózás. Azóta már szénné égett a derék fickó, akárcsak Empedoklész, csupán annyi volt köztük a különbség, hogy Empedoklész, mikor a kráterbe vetette magát, megpróbált elbújni az emberek elől, ez a kiváló férfiú viszont kiszemelte a legnépesebb görög ünnepet, hatalmas máglyát rakott, s egy sereg tanú szemeláttára lépett föl rá, s még ráadásul pár nappal azelőtt, hogy vakmerő tettét elkövette volna, beszédet intézett a görögökhöz szándékaról.

Szinte látlak most magam előtt, amint jót nevezsz az öreg ostobaságán, sőt hallom, hogy el-elcsukló hangon fölkiáltasz: – Ó, a balga! Hírnév bolondja! – meg efféléket, amiket ilyenkor mondani szoktunk. Csakhogy te messziről kiabálsz, ezért tökéletes biztonságban vagy, én viszont közvetlenül a tűz mellett, ráadásul népes tömeg füle hallatára mondtam el mindezt, és néhányan – akik csodálták az öreg esztelenségét – megdühödtek rám. Akadtak persze, akik maguk is nevettek rajta, mégis kis híján széttépték a künikoszok, mint Aktaiónt a kutyák, vagy mint unokatestvérét, Pentheuszt a menádok.

A következőképpen rendezte meg a dolgot. – Ismered a szerzőt, tudod, milyen volt, s hogy miféle – Aiszkhülosz és

Szophoklész képzeletét is lepipáló – színjátékot játszott egész életében.

A minap Éliszbe mentem, s megérkezésem után a gümna-
szionban ténferegve meghökkenve hallottam, hogy valamelyik
künikosz öblös és érces hangon rikácsolta a szokásos szö-
vegüket, útszéli módon hirdette az erényt, kivétel nélkül
mindenkit ócsárolt, végül aztán Próteusszal fejezte be a kiabá-
lást. A kedvedért tőlem telhetőleg megpróbálok szó szerint
visszaemlékezni a szavaira. Biztosan ráismersz, hogy ki volt
a kiabáló, hisz te is álltál már ezeknek a hangoskodó alakok-
nak a közelében.

4 – Próteuszt merészeli valaki dicsvágyónak nevezni – har-
sogta –, ó, föld és ég, folyók és tengerek, ó, Héraklész, atyá-
ink istene! Azt a Próteuszt, akit Szíriában bebörtönöztek,
akinek szülővárosa ötezer talentummal maradt adósa, akit
Rómából kiűztek, aki szentebb a napnál és magával az Olüm-
poszival is képes versenye kelni. S most, amikor híre ment,
hogy tűz által kíván véget vetni életének, egyesek ezt hiúság-
nak tulajdonítják. De Héraklész nem ugyanígy tett? Hisz nem
villámcsapástól halt meg Aszklépiosz és Dionüszosz? És
Empedoklész végül nem kráterbe vetette magát?

5 Ezeket jajgatta Theagenész – mert így hívták az ordítózt –,
én pedig megkérdeztem az egyik mellettem állótól:

– Mit akar ez a tűzzel, s mi köze Héraklésznek vagy Empe-
doklésznek Próteuszhoz?

– Nemsokára elégeti magát Próteusz Olümpiában – vála-
szolta.

– Hogyhogy? És miért? – faggattam tovább, de amikor meg-
próbált válaszolni, újra elbődült a künikosz, úgyhogy kép-
telen voltam megérteni a másikat. Hát hallgattam, amint a
szónok áradozott, és főlisorolt néhány csodálatos és rend-
kívüli történetet Próteuszzal. Sem a színopéi bölcszet, sem
Antiszthenészt, Próteusz mesterét nem lehet vele egy napon
említeni – mondta –, de még magát Szókratészt sem, hanem

egyenesen Zeust szólította versenyre vele. Aztán – úgy lát-
szik – jobbnak látta nem eldönteni a versenyt, és így végezte
beszédét:

– Két csodálatos alkotást látott a világ, az olümpiai Zeust 6
és Próteuszt. Az előbbi Pheidiasz mintázta és alkotta meg,
az utóbbit a természet. És most az emberek köréből a tűz
szárnyain egyenest az égbe száll ez a csodálatos remekmű,
bennünket, árvákat pedig itthagya magunkra.

Ugyancsak beleizzadt, míg mindezt sorra vette, majd ne-
vetségesen könnyekre fakadt, és haját tépdeste, persze vi-
gyázva, nehogy túl erősen ráncigálja. A végén el kellett ve-
zetni, úgy csukladozott, s közben néhány künikosz vigasz-
talgatta.

Rögtön utána egy másik ember lépett föl a szószékre, nem 7
lárva be, míg szétoszlik a tömeg. A még lobogó áldozati
lánghoz ő is hozzá akarta adni a maga áldozatát.

Először is hatalmasat nevetett, látszott rajta, hogy a szíve mé-
lyéből jön, s aztán valahogy így kezdte szavait:

– Mivel ez az átkozott Theagenész alávalóan mocsok be-
szédét hérakleitoszi könnyeket hullajtva fejezte be, én vele
ellentétben démokritoszi kacajjal kezdem. – És ismét hossza-
san hahotázott, úgyhogy sokunkra ráragadt a nevetése. Aztán
felénk fordulva így szólt:

– Mi mást is tehetne az ember, barátaim, ha ilyen bárgyú 8
beszédet kénytelen hallgatni, és végig kell néznie, amint öreg
emberek téren játszadó gyerekek módjára viselkednek a le-
köpnivaló kis hírnév kedvéért? Hogy megtudjátok, milyen is
volt ez a magát fölgújtani készülő csodalény, figyeljetek
rám. Már régtől szemmel tartom a jellemét és figyelem az
életét. A polgártársaitól hallottam róla egyet-mást, illetve
azoktól, akik kénytelenek voltak közelről megismerkedni vele.
A természetnek ezt a díszét és ékességét, Polükleitosz ka- 9
nónját, alighogy férfitvá serdült, Arméniában házasságtörésen
érték, s csak úgy menekült meg, hogy leugrott a háztetőről,

de előbb rengeteg ütleget kapott, és retket gyömöszöltek a fenekébe. Ezután megrontott egy zsenge ifjút, szegény sorsú szüleit pedig háromezer drakhmával engesztelte ki, csakhogy ne hurcolják Ázsia provincia kormányzója elé. De mellőzzük az ilyen és hasonló eseteket, hisz akkoriban még olyan volt, mint a formátlan agyag, még nem gyúrták tökéletessé számunkra ezt a csodabogarat. Arra viszont már érdemes felfigyelnünk, hogy mit tett apjával – ámbár valamennyien tudjátok és hallottátok –: megfojtotta az öreget, mert nem volt képes elviselni, hogy hatvan éven túl is éljen a vén ember. Mikor aztán az ügyet már mindenfelé szétkürtölték, jobbnak látta kereket oldani, attól kezdve bolyongott és állandóan változtatgatta lakhelyét.

11 Ekkoriban ismerte meg a keresztények csodálatos bölcsességét, mert Palesztinában kapcsolatba került papjaikkal és írástudóikkal. És mi lett az eredmény? Rövidesen gyerekeknek tűntek hozzá képest, s ő lett a prófétájuk, thiaszarkhészuk, gyülekezetük vezetője, egyszóval mindenük. Értelmezte és magyarázta a könyveiket, és maga is sokat írt, azok pedig istent láttak benne, megtették törvényadójuknak és megválasztották előljárójuknak. Mert ezek még ma is tisztelik azt az embert, akit Palesztinában keresztre feszítettek, mivel ő vezette be ezt az új kultuszt a világba.

12 Akkortájt emiatt le is tartóztatták Próteuszt, börtönbe került, és ez nem kis megbecsülést szerzett neki egész későbbi életére, meg aztán felébresztette benne a szélhámoskodás iránti hajlamot és a dicsőségvágyat is, ami fő szenvedélyévé vált.

Mikor elfogták, a keresztények sorscsapásnak fogták föl a dolgot, és mindent megmozgattak érdekében, hogy kiszabadítsák. Minthogy ez lehetetlennek bizonyult, más módot találtak, hogy gondoskodjanak róla, s nemcsak felületesen, hanem komolyan megszervezték a dolgot. Már virradatkor öregeket, özvegyeket és árvákat lehetett látni börtöne előtt,

amint vártak rá. Előkelő férfiak megvesztegették az öröket, hogy benn alhassanak nála. Jó ételeket vittek be neki, és szent történeteket meséltek, s a derék Peregrinoszt – akkor ugyanis még így hívták – második Szókratésznek nevezték el. Ázsia 13 provincia egyes városaiból is jöttek hozzá néhányan, akiket a keresztények küldtek közösségük nevében, hogy védelmükbe vegyék és vigasztalják a szerencsétlen férfit. A keresztények ugyanis hihetetlen gyorsaságról tesznek tanúbizonyosságot, ha valami közösségüket érintő dolog történik velük; ilyenkor egy időre minden más ügyet félretolnak. Így Peregrinoszunk is sok pénzt kapott a börtönben tőlük, s nem kis haszonra tett szert. Mert általában meg vannak győződve a szerencsétlenek, hogy halhatatlanok lesznek, és örökké fognak élni; ezért megvetik a halált, és sokan önként a törvény kezére adják magukat. Első törvényadójuk azt is meghagyta nekik, hogy mindnyájan testvéri szeretettel szeressék egymást attól kezdve, hogy megtagadták és elhagyták a görög isteneket, térdet hajtottak a megfeszített szofista előtt, és az ő parancsai szerint élnek.

Egyaránt mindent lenéznek és alávalónak tartanak amióta magukévá tették ezeket a tanokat, anélkül, hogy értékükről meggyőződtek volna. Így hát ha közójük keveredik egy szélhámos vagy csaló, aki képes kihasználni a lehetőségeket, hamarosan meggazdagszik, átjátszva ezeket az együgyű embereket.

Peregrinoszt különben felmentette Szíria akkori kormányzója, aki filozófiakedvelő ember volt, és fölismerte, hogy örüllten van dolga, aki még a halált is vállalná, csakhogy híres legyen. Ezért inkább szabadon bocsátotta, s még csak arra sem tartotta érdemesnek, hogy megbüntesse.

14 Így aztán hazatért szülővárosába, de rá kellett jönnie, hogy apagyilkosságának ügye még mindig nem aludt el, és sokan fenyegetőztek, hogy be fogják vádolni. Vagyonának jó részét távolléte alatt széthordták, csupán tizenöt talentumot érő

földje maradt. Teljes vagyona körülbelül harminc talentumot tesz ki – ennyi szállt rá örökségként apjától –, nem pedig öt-
ezret, mint az a nevétség Theagenész mondta. Hisz eny-
nyit egész Parion városáért nem lehetne kapni, még akkor
sem, ha az öt szomszédos falut is hozzáadnánk embereivel,
barmaival és egyéb értékeivel együtt.

15 Eközben a vádaskodás egyre izzóbb léghőzt teremtett körü-
lötte, s valószínűnek látszott, hogy hamarosan föllép valaki
ellene. Főként azért zúdult fel a város lakossága, mert fájjal-
ták, hogy a derék öregnek ilyen gyalázatosan kellett meghal-
nia.

Figyeljete csak, mit eszelt ki mindezek ellen ez a bölcs Pró-
teusz, s hogyan mászott ki a csávából! Elment a parioniak
népgyűlésére – közben hosszú haját növesztett, durva kö-
penybe burkolózott, tarisznyát akasztott vállára, botot fogott
kezébe, egyszóval ugyancsak tragikus volt a külseje. – Ilyen
állapotban megjelenvén köztük kijelentette, hogy lemond va-
gyonáról, amit megboldogult apjától örökölt, s mindenestül
a város népére hagyja. Amikor meghallotta ezt a nép, amely
ilyenfajta vagyonfelosztás után sóvárgó szegény emberekből
állt, nyomban páratlan filozófusnak, az egyetlen jó hazafinak,
Diogenész és Kratész egyetlen követőjének kiáltották ki. Így
befogta ellenségei száját, és ha valaki ezek után csak meg-
merte volna említeni a gyilkosságot, tüstént megkövezték
volna.

16 Vándorútra indult tehát másodszer is. Útravalóval a keresz-
tények látták el, akik testőrökként kísérték, s mindig bőséges-
sen gondoskodtak róla. Egy darabig így élte világát, csak-
hogy később ellenük is vétett valamit: azt hiszem, észrevehet-
ték, amint olyan ételt evett, ami számukra tiltva volt, ezért
aztán soha többet nem mentek a közelébe sem.
Peregrinosz ekkor nehéz helyzetbe került, s úgy döntött,
jó lesz visszakövetelnie városától a vagyonát. A császárhoz
folyamodott azzal a kéréssel, hogy parancsára helyezték visz-

sza birtokába. De mert a város szintén küldött követet, aki
ellentétes álláspontot képviselt, semmit sem ért el, hanem
a császár úgy rendelkezett, hogy a vagyon azoké maradjon,
akiknek egyszer már szétosztotta, hiszen senki sem kénysze-
rítette rá.

17 Ezután következett harmadik utazása Agathobuloszhoz Egyip-
tomba, ahol az aszkézisz különös formájával tűnt ki. A fél
fejét kopaszra nyírta, arcát sárral kente be, felmeredő him-
vesszőjét mutogatta a köréje seregülő hatalmas tömegnek s fenn-
héjazóan kérkedett vele, hogy ezt hívják annak, ami „közöm-
bös”; azután meg maga is csépelte, meg mások is verték egy
nápálcával a fenekét, és még sok egyéb mulatságos és csodá-
latos dolgot művelt.

18 Ilyen felkészülés után Itáliába hajózott át, s még ki sem szállt
a hajóból, máris szidni kezdett mindenkit, de főként a csá-
szárt, aki kegyességéről és szelídségéről volt híres, ezért azt
hitte, bátran szidhatja. A császár persze keveset törődött
a szidalmakkal, és nem tartotta érdemesnek, hogy pusztán
szavai miatt megbüntessen valakit, aki a filozófia álarcát ölti
magára, különösen ha ezt a gyalázkodást mesterségül válasz-
totta. Az ilyen esetek következtében persze nőtt a híre, s az
együgyűek között tekintélyt szerzett örültségével, míg végül
olyan mértéktelenül túlzásba nem vitte arcátlanságát, hogy
a főváros kormányzója, egy bölcs férfiú, kiutasította, mond-
ván: nincs szüksége a városnak ilyen filozófusokra. De még
ez is csak növelte hírnevét, és ettől kezdve közszájon forgott
a neve mint olyan filozófusnak, akit szókimondása és rend-
kívüli szabadságszeretete miatt úztek el. Ezáltal olyanokkal
került egy sorba, mint Muszoniosz, Dión és Epiktétosz, akik
szintén ilyen sorsra jutottak.

19 Így visszatért Hellaszba, s hol az éliszieteket szidta, hol meg
a görögöket próbálta rávenni, hogy fogjanak fegyvert a ró-
maiak ellen, máskor pedig nyilvános beszédben megtámadott
egy különösképpen művelt és köztiszteletben álló férfiút – aki

sok jót tett Hellasszal, többek között bevezette a vizet Olümpiába, hogy az ünnep résztvevői szomjan ne haljanak. Azt mondta: elpuhultá teszi a görögöket, hisz az olümpiai látványosságok nézőinek ki kellene bírniuk a szomjúságot, és persze sok nézőnek meg is kell halnia a súlyos betegségek következtében, amelyek a szárazság és a nagy csődület miatt mindig is kitertek azon a vidéken. Így szónokolt, de közben ő is ivott abból a vízből. Emiatt aztán az ott levők mind neki estek, s kis híján megkövezték. Úgy tudta csak elkerülni a pusztulást, hogy Zeusz templomába menekült.

20 A következő olümpiai játékokra azután a közbeeső négy év alatt írt egy beszédet – s elő is adta a görögöknek –, amelyben magasztalta azt, aki a vizet odavezette, s mentegetőzött az akkori viselkedése miatt.

Ekkor azonban már senki sem törődött vele, elvesztette a régi tekintélyét, semmi újat nem tudott kiagyalni, amivel bámulatba ejthette volna az ott levőket, s felkelthette volna a csodálatukat, pedig egész életében ez volt a leghőbb vágya, ezért jutott végül is eszébe ez a tűzhalállal kapcsolatos ötlete. Nemrégiben, az előző olümpiai játékokon közölte is a görögökkel, hogy a következőn föl fogja gyűjtani magát. Pillanatnyilag éppen ezen az észveszejtő dolgon fáradozik – mint mondják –,

21 sírgödörét ássa, fákat hord máglyájához, s valami félelmetes lelki erőről igyekszik tanúságot tenni.

Szerintem persze be kellett volna várnia a halált, és nem lett volna szabad elszöknie az életből, mint rabszolgának az urától. Ám ha alaposan meghányta-vetette a dolgot, és úgy döntötte el, hogy itthagya az életét, haljon meg, de ne máglyán – ne ilyen tragédiából lopott ötlettel pusztítsa el magát, hanem válasszon valami más halálnemet, hisz ezer és egy van –, s távozzék úgy közülünk. Ám ha a tűzre esett választása, mert Héraklészre emlékezteti, szemeljen ki szép csendben egy jó sűrű erdőt, gyújtsa föl magát ott egyedül, vagy legfeljebb vegyen maga mellé egy olyan Theagenész-féle

alakot Philoktésznek. De nem. Ő Olümpiában, az ünneplő tömeg összegyűlte után süti majd meg magát, és nem magányosan, hanem a közönség szemeláttára.

Héraklészra, csak az történik vele, amit megérdemel, hisz az atyagyilkosoknak és az istentagadóknak egyszer csak meg kell bűnhődniük gaztetteikért. Ebből a szempontból tekintve már így is túl sokáig halasztotta a dolgot, hisz rég bele kellett volna dugni őt Phalarisz bikájába, hogy méltóképpen bűnhődjék, s nem lett volna szabad engedni, hogy egy pillanat alatt lángba borulva pusztuljon el. Mert mindenhol csak azt hallom, hogy nincs gyorsabb halál a tűzhalálnál. Épp csak kinyitja az ember a száját, hogy kiáltson, és máris halott.

Jól tudom én persze, hogy miért ötlötte ki ezt a színjátékot. 22 Hisz nem mindennapi dolog, ha egy olyan helyen ég szénné valaki, ahol még csak eltemetni sem szabad más halandókat. Bizonyára hallottátok már, hogy volt egyszer régen egy ember, aki mindenáron híressé akart lenni, és mert más úton nem sikerült célt érnie, felgyűjtotta az epheszoszi Artemisz-templomot. Ez is valami ilyesmiben töri a fejét, akkora vágy emészti a dicsőség után. Ő persze azt híreszteli, hogy mindezt 23 az emberek érdekében teszi: arra akarja tanítani őket, hogyan kell megvetni a halált, és arra, hogyan lehetnek úrrá a legsúlyosabb helyzeteken. Én viszont szívesen megkérdezném – nem tőle, hanem tőletek –, akarjátok-e, hogy itt ebben a városban a gonosztevők is az ő tanítványai legyenek az önmegtadásban, a halál, az égetés és más hasonló rémes büntetések megvetésében? Jól tudom, nem akarjátok. Nem értem, milyen alapon ítéli meg Próteusz a helyzetet úgy, hogy a derék férfiaknak lesz hasznukra ezzel, nem pedig a semmirekellőket teszi meg vakmerőbbekké és szemtelenebbekké.

De tegyük fel – hisz megeshetik – azért akadnak olyanok, 24 akiknek hasznuk származik ebből a látványból. Ekkor ismét kérdelek benneteket: szeretnétek-e, ha gyermekeitek követnék ezt a példát? Dehogyan szeretnének! – válaszolnátok.

De minek is teszem fel a kérdést, hiszen még tanítványai között sem akad egyetlen követője sem. Emiatt leginkább Theagenésznek tehetnék szemrehányást, hiszen ő minden másban utánozta a férfíút. Miért nem követi hát most is mesztét, s miért nem kíséri el – mint ők mondják – Héraklészhez? Pedig ha vele együtt fejjel tűzbe ugornék, rövid időn belül elérné a tökéletes boldogságot.

Hiszen nem a koldustarisznyán, a vándorboton és a rongyos köpenyen múlik a mester követése: ezekkel a dolgokkal semmi veszély nem jár, s bárki könnyedén beszerezheti őket. A célban és a legfőbb dolgokban kell bizonyítani, hogy követője; állítana máglyát jó nyers fügefahasábokból és fulladna meg a füstben. A tűz ugyanis nemcsak Héraklész és Aszklépiosz kiváltsága, hanem kijár a templomrablóknak és a gyilkosoknak is, akik – naponta láthatjuk – bírói ítélet alapján szenvedik el ezt a kínhalált. Mennyivel jobb akkor már a füstben megfulladni! Ez legalább az ő külön kiváltságuk volna.

25 Egyébként Héraklész, ha csakugyan ilyesmire adta fejét, kínjában tette: a tragédia szerint ugyanis a kentaur vére égette testét. Ezt viszont miféle ok készteti rá, hogy tűzbe vesse magát? Zeuszra, testének állhatatosságát és lelki erejét akarja fitogtatni, mint a brakhmanok, hozzájuk hasonlította őt Theagenész is.

Mintha bizony nem akadnának Indiában is otromba és dicsvágyó bolondok! Csakhogy még őket sem utánozza igazán, hisz Onészikritosznak, Alexandrosz hadvezérének leírása szerint – aki szemtanúja volt Kalanosz önégetésének – azok nem ugranak bele a tűzbe, hanem meggyújtják a máglyát, aztán szoroson mellé állnak, és moccanás nélkül tűrik, hogy megperzselődjenek, s csak ekkor lépnek föl rá, és szép lassan égetik el magukat úgy, hogy fekvő helyzetükön egy mozdulattal sem változtatnak. De hát ez miféle rendkívüli dolgot cselekszik azzal, ha beleugrik a tűzbe, és pillanatok alatt a láng martaléka lesz? Nincs kizárva, hogy félig sülten

újra megjelenik majd előttünk, hacsak nem ássa jó mély gödörbe a máglyát.

Akadnak, akik arról beszélnek, hogy megváltoztatta tervét, s valami álmot emleget, mely szerint Zeusz nem engedi, hogy egy hulla beszenyezze a szent vidéket. De csak legyetek nyugodtak efelől, akár meg is esküszöm rá: egyik isten sem fog megneheztelni, ha a hitvány Peregrinosz hitvány véget ér. Most már persze neki sem volna könnyű visszakozni, mert a körülötte hemzseggő künikoszok szinte közös erővel tuszkolják a tűzbe, bátorítják a szívét, s nem engedik gyáván meghátrálni. Bárcsak megragadna közülük kettőt, s úgy ugornék a lángokba! Ez lehetne talán az egyetlen cselekedete, amiért dicsérni lehetne.

Azt is hallottam, nem akarja, hogy ezentúl Próteusznak szólítsák, hanem Phoinixra változtatta nevét, mert az indiai phönix madárról azt tartják, hogy ha már nagyon megöregedett, máglyán égeti el magát. Ezt híreszteli, és bizonyítékul jóslatokat terjeszt – természetesen ősi jóslatokat –, melyek szerint a sors rendelése alapján éjszakában örökdő daimónná kell átváltoznia. Biztosan elképzelte már a tiszteletére emelt oltárokat, s erősen reménykedik az aranszobrokban is, amiket majd emlékére állítanak.

Zeuszra mondom, mindez egyáltalán nem lehetetlen. Az okatlan emberek között találkozunk olyanokkal, akik erősítetik majd, hogy általa gyógyultak föl négynapos lázas betegségükből, vagy éjnek évadján találtak az éjszakában örökdő daimónnal. Átkozott tanítványai pedig máglyája helyén jóshelyet és templomot építenek, mert a másik Próteusz, Zeusz gyermeke is jós volt; sőt papjai tiszteletére ostorokkal, égetővasakkal és egyéb hasonló kóklerségekkel fölszerelve misztériumot is rendezni fognak a máglya mellett éjszakai fátylas fölvonulás kíséretében.

Az egyik barátomtól megtudtam, hogy Theagenész nem-

régiben arról beszélt, hogy a Szibülla jó előre megjósolta neki mindezt.

Idézte is a következő sorokat:

*Majd amikor Próteusz, ki a legderekből künikosz most,
mennydörgő Zeusz szent ligetében tűzbe ugorván
elhamvasztja magát, s felszáll az olümposzi csúcsra:
ettől kezdve azok kik földi gyümölcsökön élnek,
Éj-daimónként tisztelják eme isteni hősoszt,
őt, aki ott trónol, hol Héraklész s Héphaisztosz.*

30 Theagenész állítólag ezt hallotta a Szibüllától. Én viszont Bakisznak egy jóslatát szegezném szembe vele. Bakisz így nyilatkozott bölcsen:

*Majd ha a tarkanevű Künikosz beleugrik a tűzbe,
mert már annyira gyötri a hírnek Erinüsze lelkét,
akkor az összes többi kutya, kik most követői,
kell hogy utánozzák eme elpusztult kutya tettét.
És ha netán Héphaisztosztól menekülni akarna,
együtt üssék kővel agyon tüstént az akhájok,
hogy ne gyalázhasson ez a hitvány senkit ezentúl,
és adomány-aranyakkal sem tömködje a zsákját,
mert a kies Patraiban van vagyona elegendő.*

31 Nos, mi a véleményetek, emberek? Hitványabb jós Bakisz a Szibüllánál? Bizony, itt az ideje, hogy Próteusz csodálatra méltó követői körülnézzenek, hol válhatnának levegővé ők maguk is. Így nevezik ugyanis az önégetést.

Ennyit mondott szónokunk, és nevetve jött le a szónoki emelvényről, a hallgatók meg kiabálni kezdtek: – Égessék hát el magukat a tűzrevalók!

Ám Theagenésznek, akár egy Nesztórnak, aki előtt „nem maradt titokban a lárna”, megütötte fülét a zaj, ezért tüstént odarobogott, fölrohant a szónoki emelvényre, s üvöltő hangon ezernyi undokságot fröcsögött arra az emberre, aki az imént lelépett onnan. Én azonban otthagytam, hadd pukadjon meg, és elindultam megnézni az atlétákat, mert

közben híre érkezett, hogy a versenybírák már a Plethrionban vannak.

Az Éliszben történekről ennyit akartam mesélni neked. 32 Amikor Olümpiába értünk, a templom hátsó része már tömve volt, s mindenki Próteusszal foglalkozott. Az ott levők egy része ócsárolta, más részük helyeselte szándékát, úgy hogy sokan közülük csaknem tettelegességre vetemedtek a vitában. Végül óriási tömeg kíséretében megérkezett maga Próteusz is, és a versenyhírnökök helye mögött hosszú beszédet tartott az életéről. Elmondta, hogyan élt, szólt arról, milyen veszedelmekben forgott, sorra vette, mi mindent kellett eltűrnie a filozófiáért. Sok mindenről beszélt, én azonban csak keveset értettem belőle a körülöttem álló tömeg miatt; na meg mert félttem, hogy agyontipornak abban a nagy tolongásban – sokan a szemem láttára jutottak erre a sorsra –, és inkább elballagtam, s búcsút mondtam a halni készülő szofistának, aki már halála előtt megtartotta a sírbeszédét.

De annyi foszlányokban is eljutott még hozzám, hogy olyasmit fejtegetett, arany életére föl akarja tenni az arany koronát... mert aki héraklészi életet élt, annak héraklészi módon kell meghalnia, s újra egyesülni az étherrel... Továbbá, segíteni akar az embereknek, meg akarja mutatni nekik, hogyan kell megvetni a halált... Vájlék minden ember Philoktétésszé!... A hallgatók közül az ostobábbak könnyekre fakadtak, és kiabáltak: „Mentsd meg magad a görögöknek!”, a józanabbak viszont azt vetették oda neki: „Végezd be, amit elhatározált!” Ezek a szavak nagyon megzavarták az öreget, mert azt remélte, hogy mindenki tartóztatni fogja, és nem engedik a máglyához, hanem akarata ellenére is életben tartják. Nagyon váratlanul érte, hogy valóra kell váltania színlelt elhatározását, még jobban elsápadt, pedig már amúgy is halottfehér volt, és Zeuszra, olyan remegés fogta el, hogy abba kellett hagynia a beszédét.

Képzelheted, milyen jót nevettem rajta. Semmi sajnálatra 34

méltót nem találtam ebben az emberben, aki a hírnév utáni oktan szenvedélyben mindenkit felülmúlt, akit valaha is megszállott ugyanez az örültség.

Ezután hatalmas tömeg kíséretében elvonult, s midőn bámulóinak seregére pillantott, lelkét újra betöltötte a boldog tudat, hogy híre örökké fennmarad. Nem jött rá a szerencsétlen, hogy a keresztre feszítésre és más nyilvános büntetésre ítélteteket sokkal többen szokták kísérni.

35 Lassan vége lett az olümpiai játékoknak, a legszebbeknek, amiket Olümpiában valaha is láttam, pedig már negyedszer vettem részt ezeken az ünnepségeken. De mert sok utas volt, s nem lehetett kocsit szerezni, szándékom ellenére ott kellett maradnom. Próteusz pedig, bár mostanáig állandóan halogatta az időpontot, végül megjelölte az éjszakát, amelyen nyilvános önégetésének tanúi lehetünk. Megkért az egyik barátom, hogy kísérjem el: az éj közepén mindketten útnak eredtünk, egyenesen Harpina felé, ahol a máglya állt.

Ez a helység, ha a lóversenypálya irányában keletre fölfelé haladunk, mindössze húsz stadionnyira fekszik Olümpiától keletre. Hamarosan odaértünk, s megpillantottuk az egy ölnyi mélységű gödör fölött tornyosuló jórészt rőzsével vegyes fenyőhasábokból összehordott máglyát, ami könnyen meggyulladhatott. Miután fölkel a hold – mert neki is látnia kellett ezt a csodálatos dolgot –, megjelent Peregrinosz a szokott öltözetében; mögötte a künikoszok vezetői, köztük az a derék jó patraibeli, aki nem is játszotta rosszul a másodszínez szerepét. Próteusz is fáklyát tartott kezében. Azután kétoldalról meggyújtották a tüzet, mely a rőzsével kevert fenyőhasáboktól azonnal lángra lobbant. Peregrinosz ekkor – s most jól figyeljetelek – letette koldustarisznyáját, nyúlt köpenyét, Héraklészt utánzó furkósbotját, s megállt középen undorítóan szennyes alsóruhában. Tömjént kért, s miután valaki adott neki, beleszórt a tűzbe, majd arccal dél felé for-

dulva (a déli égtáj felé fordulás is része volt ugyanis a komédiának) így fohászzkodott:

– Anyai és atyai őseim szellemei, fogadjatok jó szívvel engem! Ennyit mondott, s hirtelen beleugrott a tűzbe, ahol egy pillanat alatt eltűnt: elborították a körülötte fölcsapó lángok. Újra magam előtt látlak, ó Kroniosz, milyen jót nevezsz a drámának ezen a fordulatán. Zeuszra, én a magam részéről 37 semmi kivetnivalót nem találtam benne, hogy anyai őseinek szellemeihez könyörgött, de amikor az atyiaiakat is hívta, eszembe jutott, amit az atyagyilkosságról meséltek, és nem tudtam magamba fojtani a nevetést. A künikoszok pedig közben körbeállták a máglyát, s nem könnyeztek, hanem szótlanul révedtek a tűzbe, s amolyan bánatféle tükröződött arcukon. Végül aztán, mikor már fulladozni kezdtem, így szóltam hozzájuk:

– Menjünk, ostobák! Nem valami szívderítő látvány, amint egy öregember megsül, s borzalmas érzés e szörnyű szaggal eltelni. Vagy festőre vártok talán, aki idejön és lefest benneteket, mint ahogy a börtönben ülő Szókratész mellé odapin-gálják tanítványait?

Azok erre felzúdultak, és szitkokat szórtak rám, egyesek még botjukkal is hadonásztak. De rájuk ijesztettem, hogy elkapom néhányukat, belevetem őket a tűzbe, s mehetnek mesterük után; erre elcsendesedtek és békén maradtak. Mi- 38 kor ismét lefelé baktattam, barátom, kusza gondolatok suhantak át az agyamon. Azon tűnődtem, milyen furcsa dolog is a hírvágy. Általános tapasztalat, hogy bűvköréből nem tudnak kiszakadni még az igazán nagy szellemek sem, hát még egy ilyen ember, aki egyébként is ostobán és esztelenül élt, olyannyira, hogy nagyon is rászolgált erre a tűzhalálra. 39 Útközben sok emberrel találkoztam, akik az esemény megtekintésére kerekedtek fel, és azt remélték, hogy még élve láthatják Peregrinoszt. Az előző nap ugyanis az a hír terjedt el, hogy a kelő nap felé fordulva fog föllépni a máglyára, mint

állítólag a brakhmanok. Mikor mondtam nekik, hogy már megtörtént a dolog, a legtöbben visszafordultak. Ezek számára nem volt fontos a színhelynek a látása, sem hogy legalább egy darabot magukkal vihessenek a máglya maradványaiból. Alkalmam nyílt viszont barátom, ezer és egy dolgot mesélni azoknak a kíváncsiskodóknak, akik mindenről pontosan kikérdeztek. Ha józanabb emberre akadtam, egyszerűen elmeséltem neki, mi történt: úgy mint neked. De a butáknak és a szenzációra éhezőknek mindenféle tragikus részletet találtam ki a magam fantáziájából. Például: miután felgyújtották a máglyát és Próteusz beleugrott, hatalmas földrengés támadt, morajlott a föld, a tűz közepéből egy keselyű szállt föl az ég felé, s emberi hangot hallatva így szólt: „Elhagytam a földet, s az Olümposzra megyek.” Azok pedig elámultak, borzongó félelemmel ereszkedtek térdre, imákat mormoltak, s váltig kérdezzgették: vajon reggel vagy estefelé szállt-e fel a keselyű. Én pedig azt válaszoltam, ami éppen a számra jött.

40 Megérkezésem után egyenest az ünnepi gyűlésre vezetett utam. Ott megálltam egy ős férfi mellett, aki becsületes arca, hosszú szakálla, s egész külseje miatt tekintélyes embernek látszott. Ez azt mesélte Próteuszról, hogy elége után, nem sokkal ezelőtt látta a héthangú csarnokban, amint fehér ruhában, derűs arccal, olajággal megkoszorúzva járt-kelt, s csak az imént váltak el egymástól. Mindehhez ő is hozátoldotta még a keselyűt és esküdözött: ő maga is szemtanúja volt, amikor fölrepült a máglyáról – ugyanaz a sas, akit én röpítettem föl, hogy az ostobákat és hiszékenyeket rászedjem. Ebből gondolhatod, mi jön még ezután; micsoda méhek

41 telepsznek majd arra a helyre, micsoda tücskök ciripelnek ott, ahol a máglya áll, és micsoda hollók fognak odajárni, mint Hésziodosz sírjára. Jól tudom, hogy az élisziek, és azok a görögök, akikhez levelet írt, hamarosan szobrot fognak állítani neki. Mert azt mondják, hogy minden híresebb görög városba küldött egy levelet, s összefoglalta bennük rendelkezéseit,

intellemeit és az általa adott törvényeket. Ezeket néhány tekintélyesebb barátja továbbította, akiket „halotti hírvívőknek” és „alvilági futároknak” nevezett el.

Ilyen véget ért a boldogtalan Peregrinosz, az az ember, aki – hogy röviden összefoglaljuk – sohasem törekedett az igazságra, mindent csak ezért mondott és tett, hogy hírnevet szerezzen magának, és megnyerje a tömeg tetszését. Ezért még a tűzbe is képes volt beleugrani, pedig nem tudta élvezni a dicséreteket, hisz nem vehetett róluk tudomást.

Még egy dolgot elmesélek róla, amin jól fogsz mulatni, azután abba hagyom. Azt már régebről tudod – hisz Szíriából való visszatérésem után rögtön hallottad tőlem –, hogy Trójából egy hajón utaztam vele, és a hajón hogyan bujálkodott; hogyan nyert meg a küniszmosz ügyének egy fiatal fiút, mert ő is szert akart tenni egy Alkibiadászra; majd mennyire elveszítette lélekjelenlétét, amikor éjszaka, az Égei tenger kellős közepén vihar támadt, és hatalmas hullámok csapkodták a hajót, s mint jajveszékelt az asszonyok között ez a csodálatos férfiú, aki azt képzelte, hogy erősebb a halálnál.

Most ezt hallgasd meg! Nem sokkal, talán kilenc nappal halála előtt, a kelleténél többet evett, ezért éjjel hányt és csúnyán belázasodott. Alexandrosz, az orvos mesélte ezt nekem, akit azért hívtak hozzá, hogy megvizsgálja. Ott találta Próteuszt a földön fetrengve, mert nem bírta nyugodtan elviselni a lázas állapotot, s állandóan hideg víz után epekedett. Az orvos megtiltotta, hogy adjanak neki, de megjegyezte: ha úgyis mindenáron meg akar halni, íme a halál most magától kopogtat ajtaján, és érdemes volna vele mennie, legalább megtakarítja a máglyát. S mit válaszolt erre? A közönséges halál, ami mindenkit utolér, nem teszi őt híressé.

Ezt Alexandrosz mesélte. Én viszont pár nappal ezelőtt magam láttam, amint kenőccsel kente szemét, hogy a csipős orvosság elmulassza a szemfájását. Lám, lám! Aiakosz nem

fogadja szívesen a rosszul látókat. Olyan volt ez, mint ha valaki, akit a következő pillanatban keresztre feszítenek, az ujján levő kis sebet gyógyítgatja. Mit gondolsz, mit szólt volna Démokritosz, ha ilyesmit látott volna? Nevetett volna, és joggal. Dehát honnan szedhetett volna Démokritosz annyi nevetést, amennyit ez megérdemelt? Hát így neved te is, barátom, különösen, ha azt vallod, hogy mások hogyan csodálják.

BOLLÓK JÁNOS FORDÍTÁSA

A SZŐKEVÉNYEK

APOLLÓN

Atyám, valóban igaz az, amit mondanak, hogy állítólag az I olümpiai játékok alkalmával egy idősebb férfi, egy híres szemfényvesztő, tűzbe vetette magát? Szeléné mesélte nekünk, és azt állította, saját szemével látta, amint az illető elégett.

ZEUSZ

Bizony nagyon is igaz, Apollón. Ó, jaj! Bár soha meg ne történt volna!

APOLLÓN

Annyira derék ember volt az öreg, és a tűzhalálnál jobb sort érdemelt?

ZEUSZ

Talán igen. De nekem az jutott eszembe, mily borzasztó kellemetlen volt elviselni azt az undorító bűzt, amit az égő emberi test szaga okozott. Ha úgy, ahogy voltam, nem mentem volna át rögtön Arábiába, hidd el, végem lett volna attól a rémes füsttől. Még ott a sok jó illat, a rengeteg fűszer és a tömördek tömjén közt is nehezen szabadult tőle az orrom, és alig bírtam elfelejteni azt az undorító szagot. Most is majdnem fölfordul a gyomrom, ha visszagondolok rá.